

Чубата М. В.,

асистент кафедри історії права та держави
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

«УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ 1917-1921 РР.» В ІСТОРИКО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ: ТЕРМІН, СУТНІСТЬ ЯВИЩА, ХРОНОЛОГІЧНІ МЕЖІ

Анотація. Стаття присвячена порівняльному аналізу наукового доробку радянських, зарубіжних та вітчизняних правознавців щодо трактування сутності поняття «Українська революція 1917-1921 рр.».

Ключові слова: Українська революція 1917–1921 рр., законодавство України, українська національна державність, державне будівництво.

Постановка проблеми. У ХХ ст. українці кілька разів намагалися створити власну державу. Найтриваліше існувала національна державність у революційну добу 1917-1921 рр. Цей період українського національного державотворення і правотворення отримав у літературі назву «Українська революція». Частина науковців застосовує для позначення цієї доби інший термін – «Національно-визвольні змагання». Нарешті, окремі дослідники не сприймають жодного з названих термінів, вважаючи події в Україні революційної доби невід’ємними складовими загальноросійської революції та громадянської війни.

Стан дослідження. Цієї проблеми частково торкались у своїх працях такі науковці радянської доби: К. Котко, М. Лозинський, М. Яворський, історики та правознавці української діаспори: Т. Гунчак, Я. Зозуля, М. Стахів, О. Федішин, О. Юрченко. Несприйняття Української революції 1917–1921 рр. як специфічного самобутнього явища в історії українського державотворення характерне для публікацій сучасних російських дослідників, зокрема В. Булдакова, І. Михайлова. Таких же скептичних поглядів дотримуються і окремі українські науковці, зокрема історик О. Михайлюк та відомий правознавець О. Мироненко. Але більшість сучасних вітчизняних істориків права. Наприклад, І. Заріцька, П. Захарченко, А. Захарчук, Г. Грабовська, А. Іванова, А. Красніцький та інші наголошують на особливостях Української революції та активно розробляють державотворчі та правотворчі аспекти цього явища.

Метою даної статті є здійснення порівняльного історіографічного аналізу наукового доробку радянських, зарубіжних та вітчизняних правознавців щодо трактування сутності поняття «Українська революція 1917–1921 рр.», а також з’ясування нових підходів щодо її осмислення в найновіших історико-правових дослідженнях.

Виклад основного матеріалу. До одного з найбільш суперечливих і драматичних періодів українського державотворення в ХХ ст. належить революційна доба 1917-1921 р., яка отримала назву «Українська революція». Як стверджує А. Іванова, «словосполучення «Українська революція» залунало вже з перших днів після повалення самодержавства, а «концепція (платформа) української

революції народжувалася в подіях 1917 року та продовжувала оформлюватись надалі» [1, с. 41]

Погоджуючись з дослідницею, вважаємо за необхідне більш детально розглянути цей аспект. У перші місяці революційні події в Україні у свідомості сучасників, крім українських самостійників, не відривались від єдиного загальноросійського революційного потоку, тому цьому початковому періоду притаманні, крім термінів «Лютнева революція 1917 р.», «сучасна російська революція», «велика революція в Росії», й такі терміни та словосполучення, як «революція на Україні», «революційні події на Україні», «російська революція на Україні» та ін. Лише в липні – серпні 1917 р. в публікаціях тієї доби з’являється термін «Українська революція». Так, М. Шаповал, який друкувався під псевдонімом М. Сріблянський, у брошурі «З біжучої хвилі» писав: «Як результат української революції – Українські Установчі Збори санкціонують лад, що установиться в революційному процесі» [2, с. 720]. В цей же час починає застосовувати термін «Українська революція» один з активних самостійників – Ф. Коломийченко, який закликав всіх свідомих діячів «до утворення Української Революції» та зазначав, що перед українством «залишається ще одна дорога, дорога Революції не «загальної», «не московської», але Революції Української» [3, с. 102-106].

Безглуздо заперечувати, що Українська революція дійсно була породженням Лютневої революції в Росії, але це був лише поштовх для майбутніх кардинальних перетворень, характерних саме для України.

Термін «українська революція» до середини 30-х років активно вживався і науковцями радянської України. Наприклад, досить ґрунтовно питання про те, «що було змістом національно-демократичної революції на Україні 1917 року» досліджував у своїх статтях М. Яворський [4]. Неодноразово видавався так званий «популярний підручник історії українських революцій» М. Любченка (друкувався під псевдонімом К. Котко. – М. Ч.) під назвою «Істукрев» [5]. Сам автор свою книгу, що фальсифікувала та перекручувала історію українського державотворення доби Центральної Ради, Гетьманату та Директорії, в якій, до речі, навіть не згадувалось про діяльність Західноукраїнської Народної Республіки, написану в глузливо-іронічній формі, з безліччю карикатур, називав «скромною працею, що їй ми намагалися по змозі надати строго витриманого наукового характеру» [5, с. 75].

Зауважимо, що автор вживає термін «українські революції», а не «українська революція», вважаючи всі зміни, пов’язані з приходом до влади Центральної Ради, гетьмана П. Скоропадського, Директорії за окремі українські революції: «Цей шлях, шлях революцій, примушував

чергових претендентів на державну владу чемно записуватись у чергу для здійснення революцій» [5, с. 24-25]. А в післяслові до своєї книги М. Любченко з приводу питання українських революцій приходить до класичного більшовицького висновку: «Трудящі України рішуче заявили, що в них була тільки одна революція, ім'я їй: Жовтень. Інших революцій вони не знають» [5, с. 75].

У останньому виданні книги, що вийшло в світ у 1934 р., змінено не лише назву «Істукрев», а й взагалі термін «українські революції» вилучено з тексту і замінено на не досить зрозумілий та завуальований термін «українські рятування», що відобразилось і на скороченому варіанті назви книги – «Істукрят» (*тобто «Історія українських рятувань»* – М. Ч.) [6], замість терміну «Історія українських революцій», який ідеологічна машина намагалася стерти з історичної пам'яті та свідомості українського народу.

Досить популярною проблематика Української революції 1917-1921 рр. стала серед науковців української діаспори. Слід зазначити, що науковий доробок істориків та правознавців діаспори включає в себе не лише статті, тематичні збірники, монографії, що безпосередньо присвячені історії Української революції, а й видання документів [7].

Варто зазначити, що в науковій літературі вживається і термін «Західноукраїнська революція (1918-1919 рр.)». Його, наприклад, вживає в своїх працях О. Павлишин [8, с. 153]. Терміни «Національно-демократична революція в Галичині» і «Листопадова 1918 року національно-демократична революція» застосовуються І. Лисяком-Рудницьким [9, с. 44].

Говорячи про співвідношення термінів, сучасні науковці зазначають, що Визвольні змагання – поняття більш ширше, ніж Українська революція. Для першої чверті ХХ ст. їх можна датувати періодом 1914-1923 рр. (починаючи від січових стрільців, СБУ тощо, а закінчуючи розпуском ЗУНР та тимчасовим затуханням і припиненням активних дій українства в екзилі, враховуючи боротьбу за державність на всій території України, а не лише на Наддніпрянщині. Звідси випливає, що терміном «Українська революція 1917-1921 рр.» можна назвати найвищий етап, апогей визвольних змагань 1914-1923 рр. [10, с. 16].

Російські історики та правознавці не охоче йдуть на «визнання» терміну «українська революція» та виокремлення цієї події як самостійної, що лише спочатку розвивалася в руслі загальноросійської революції. З цього приводу заслуговує на увагу думка відомого російського історика В. Булдакова, що «революційні події на Україні в 1917-1921 роках тепер часто називають самостійною національною революцією. Однак вся ця калейдоскопічна круговерть з короткочасним пришествям до влади різних політичних сил була своєрідною, але невід'ємною часткою тодішнього всеросійського хаосу. Розпад, як і наступне відновлення імперії, являли собою об'єктивний процес, і українська революція виявилась в нього природно вписаною» [11, с. 107]. Інший російський дослідник І. Михайлов без будь-якої аргументації наголошує на «так званій українській революції початку ХХ ст.», а науковий доробок українських та зарубіжних вчених називає «міф про українську революцію» [12].

Але російські дослідники не враховують особливостей української революції. Саме про них влучно наголосила, наприклад, І. Оніщенко: «Визрів і набрав великої сили

український національний рух, який виступив за політичне самовизначення України аж до відокремлення від Росії. ... Саме цей чинник перетворив революцію в Україні на українську революцію» [13, с. 89].

Скептично ставляться до цього терміну і деякі сучасні науковці. Наприклад, історик О. Михайлюк, не наводячи вагомих аргументів проти вживання терміну «Українська революція» зазначає, що такий підхід «звужує перспективу бачення» [14, с. 70].

Більш аргументовано виклав свою позицію в цьому питанні відомий історик права О. Мироненко: «Саме грубі політичні прорахунки Центральної Ради, шарахання від соціалістичної орієнтації до монархізму та ще й на німецьких багнетах за доби гетьманату П. Скоропадського, подальші незграбні дії Директорії, різкі політичні коливання «уповноваженої диктатури» в ЗУНР не дають підстав стверджувати про якусь українську революцію 1917-1920 рр. як окреме суспільно-політичне явище. Революційні події в Україні 1917-1920 рр., у ході яких вчинялись спроби відновлення української державності з боку різних політичних сил, у відмінних одна від одної формах і з діаметрально протилежними намірами, точились у рамках певним чином перманентних Лютневої і Жовтневої загальноросійських революцій, наслідком яких стала всеохоплююча найжорстокіша громадянська війна. Говорити про явище окремішньої «української революції» у зв'язку з цим з теоретичного погляду підстав немає» [15, с. 20-22].

Викликає заперечення твердження О. Мироненка, що «Теза про українську революцію» була започаткована ще в емігрантській літературі 20-х років» [15, с. 20], адже цей термін активно застосовувався ще безпосередньо в роки революції 1917-1921 рр.

Нещодавно вийшло з друку двохтомне видання «Нариси історії Української революції 1917-1921 років», в якому узагальнено науковий досвід попередніх поколінь істориків та правознавців у дослідженні проблеми. У цьому виданні констатується, що «системні дослідження вітчизняних учених переконливо доводять, що породжена розпадом російського імперського організму Українська революція у процесі свого розвитку набула виразних самодостатніх форм, перетворившись на окреме історичне явище. Історія Української революції має всі ознаки наукової концепції: а) провідну ідею – відродження та консолідація української нації для творення власної держави; б) історичний час – добу 1917-1921 рр.; в) провідного рушія соціального і національного прогресу – український етнос та його політичну еліту; г) систему аргументації, яка спирається на ґрунтовну історіографічну спадщину та потужну джерельну базу (архівний, археографічний, мемуарний та інші сегменти). Дана концепція базується на цілком доведеному факті домінування в її розвитку національно-визвольного компонента, що надає їй специфічних рис і вирізняє серед інших революційних потоків.... На користь повноправності Української революції свідчить реалізація в її ході державотворчих проєктів. Україна стала суверенною державою, суб'єктом міжнародної політики, дістала визнання багатьох країн, включаючи й радянську Росію» [16, с. 7].

Переважає більшість сучасних істориків права, зокрема В. Довбня, А. Захарчук, І. Заріцька, Г. Грабовська,

А. Іванова, О. Копиленко, Ю. Шемшученко активно використовують термін «Українська революція» у своїх працях, виходячи з того, що його головний зміст полягає у баченні в суспільних процесах, що розгортались в Україні у 1917–1921 рр., такого якісного змісту, який відрізняв ці процеси від загальноросійського революційного поступу, підкреслював у меті руху два начала – національно-визвольне і соціально-визвольне [17].

На думку А. Іванової, яка в своїй монографії, враховуючи інтенсифікацію критики феномену національної революції, ґрунтовно висловила свої погляди «на захист терміна «Українська революція» [1, с. 40-43], одним із питань досі залишаються хронологічні межі Української революції. Підтримуємо думку дослідниці, що «завершення української революції історики права останнім часом здебільшого прив'язують до юридичного факту – підписання Ризького мирного договору 18 березня 1921 р.» [1, с. 41].

Висновки. Недостатня вивченість проблеми, гостра необхідність у нових методологічних підходах, нерозвиненість термінологічно-понятійного апарату, різнобій у визначенні хронологічних меж призвели до появи публікацій, в яких досліджуються ті само події та процеси, але з неймовірною кількістю варіацій у їх назві та застосуванні хронологічних меж. Сучасна українська історіографія не заперечує розгляду подій Української революції в контексті загальноросійського революційного процесу, особливо на його початковій стадії. Проте кардинальні зміни, що відбулися у 1917–1921 рр., які характерні саме для України, дають підстави науковцям виокремлювати добу Української революції. Сам же термін «Українська революція» на сьогодні можна вважати усталеним, він активно використовується і науковцями, і політичним діячами. Українська революція 1917–1921 рр. – рубіжна подія в новітній історії вітчизняного державотворення та правотворення, яка має не лише національний, але й транснаціональний вимір. Останній аспект, на наш погляд, потребує активізації зусиль сучасних істориків та правознавців для подальшої розробки проблеми.

Література:

1. Іванова А.Ю. Законодавчий процес і законодавча техніка в період Центральної Ради, Гетьманату П.П. Скоропадського та Директорії. Монографія / Анастасія Іванова. – К.: Наукова думка, 2011. – 223 с.
2. Український національно-визвольний рух. Березень – листопад 1917 року: Док. і матеріали. – К.: Видавництво Олени Теліги, 2003. – 1024 с.
3. Коломийченко Х. Революція в українському житті / Хведір Коломийченко // Шлях. – 1917. – № 5 – 6 (Липень – серпень). – С. 102-106.
4. Яворський М. Проблема української націонал-демократичної революції у 1917 р., її історичні основи та її рухові сили / Матвій Яворський // Червоний шлях. – 1927. – № 2. – С. 108-135; № 4. – С. 90-116.
5. Котко К. Істукрев: Популярний підручник історії українських революцій / Кость Котко. – Х.: Держ. вид-во України, 1928. – 78 с.
6. Котко К. Істукрят / Кость Котко. – Х.: Радянська література, 1934. – 110 с.
7. Велика Українська революція: Матеріали до відновлення української державності. – Нью-Йорк: Вільна Академія Наук у США, 1967. – 112 с.; Федюшин О. Украинская революция 1917–1918

- гг. / Олег Федюшин. – М.: Центр полиграф, 2007. – 334 с.; Українська революція. Документи: 1919–1921 / Редактор Тарас Гунчак. – Нью-Йорк, 1984. – Т.2. – 478 с. та ін.
8. Павлишин О. Організація цивільної влади ЗУНР у повітах Галичини (листопад – грудень 1918 року) / Олег Павлишин // Україна модерна. – Число 2 – 3. – Львів, 1999. – С. 132-193.
 9. Лисяк-Рудницький І. Нариси з історії нової України / Іван Лисяк-Рудницький. – Львів: Меморіал, 1991. – 101 с.
 10. Капелюшний В.П. Здобута і втрачена незалежність: Історіографічний нарис української державності доби національно-визвольних змагань (1917–1921 рр.). Монографія / Валерій Капелюшний. – К.: Олан, 2003. – 608 с.
 11. Булдаков В. Семнадцатый век и семнадцатый год / Владимир Булдаков // Родина. – 1999. – № 8. – С. 104-107.
 12. Михайлов И.В. «Украинская революция» или революция на Украине? / Игорь Михайлов // Вестник Московского государственного института международных отношений. – 2010. – № 1.
 13. Оніщенко І.Г. Історія України / Ірина Оніщенко. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2001. – 162 с.
 14. Михайлюк О.В. «Українська революція» чи «Російська революція на Україні»? / Олександр Михайлюк // Грані. – 2000. – №5. – С. 70-76.
 15. Мироненко О.М. Витоки українського революційного конституціоналізму 1917–1920 рр. Теоретико-методологічний аспект / Олександр Мироненко. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2002. – 260 с.
 16. Нариси історії Української революції 1917-1921 років. – К.: Наукова думка, 2011. – Книга 1. – 390 с.
 17. Довбня В.А. Українська революція // Популярна юридична енциклопедія / Відп. ред. О.В.Лавринович. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – С. 489-490; Заріцька І.М. Земельне законодавство доби Української революції 1917-1921 рр.: Монографія. – К., 2010. – 240 с.; Захарченко П.П. Історія держави і права України / Петро Захарченко. – К.: Атіка, 2005. – 367 с.; Захарчук А.С. Генеза моделі національної державності періоду Української революції (лютий 1917–січень 1918 рр.) / А.С. Захарчук // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – К., 2006. – Вип.34. – С. 565-571; Грабовська Г. Організаційно-правові засади розвитку освіти в період української національної революції 1917–1921 рр.: автореф. дис. . канд. юрид. наук: 12.00.01 / Ганна Грабовська; Київ. нац. ун-т ім.Т. Шевченка.–К.,2010. – 20 с. та ін.

Чубатая М. В. «Украинская революция 1917-1921 гг.» в историко-правовых исследованиях: понятие, сущность явления, хронологические рамки

Аннотация. Стаття посвящена сравнительному анализу научных изысканий советских, зарубежных и отечественных правоведов относительно интерпретации сущности понятия «Украинская революция 1917-1921 гг.».

Ключевые слова: Украинская революция 1917-1921 гг., законодательство Украины, украинская национальная государственность, государственное строительство.

Chubata M. «Ukrainian Revolution 1917–1921» in historical and legal studies: term, essence of the phenomenon, chronological limits

Summary. The article deals with a comparative analysis of scientific achievements of Soviet, foreign and Ukrainian lawyers concerning the interpretation of the essence of the concept «Ukrainian Revolution 1917-1921».

Key words: Ukrainian Revolution 1917-1921, the legislation of Ukraine, Ukrainian national state, state building.